

F. Goya, Memlûkler, 1814.

Cündîlik

Z

CÜNDÎLER at üstünde mahâret isteyen hamleleri kolayca yapabilen silâhşorlardı. Dolu dizgin koşan atla giderlerken başın üzerindeki bir nesneyi okla vurur, atlarının dizginlerini, eyerlerini koşu esnâsında değiştirir, hatta koşar hâlde atlarını birbirleriyle değiştirebilirlerdi. At üzerinde çok iyi kılıç kullanırlardı; hedefe ok atma, mızrak savurma, gürz kullanmada da mâhirdiler. Cündîler ekseriyetle atlı cirir oynayanlar arasından seçilirdi. Kullanılan atların da bu işe eğitilmiş olması gerekirdi.

Cündîlik, 1359 yılında Memlûk elçisinin Bursa'ya getirdiği bir cündîlik kitabının Türkçeye çevrilmesiyle Osmanlı'ya girmiştir. Bu tâbir, Osmanlı askerî sisteminde ayrıca bir sınıfa âit olmayıp genel anlamda hünerli binicileri ifâde etmek için kullanılmıştır. Osmanlı'da cündîler, enderun, sadrâzam ve Mısır cündîleri olarak üç gruba ayrılmışlardır. O dönemde bütün spor türlerinde at kullanıldığından bir cündînin, iyi bir binici olmanın ötesinde, her zaman çok daha fazla çalışmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla iyi bir cündî olduktan sonra bile eğitimler sürmektedir.

III. Murad cündîliğe önem veren pâdişahların başında gelir. 3 Haziran-14 Temmuz 1582 günleri arasında At mey-

danında şehzâde Mehmed için (III. Mehmed) yaptırdığı sünnet düğününde Mısır'dan gelen ve İstanbul'da bulunan bütün cündîlerin maaşlarını artırmış, onlara hil'atlar giydirmiş ve bâzılarına da dirlikler vermiştir. III. Murad'dan sonra bu işe pek önem verilmediğinden cündîlik unutulma aşamasına gelmiştir. Yine cündîliği önemseyen, huzûrun-da en çok cirir oynatan pâdişahların başında III. Mustafa (1757-1774) gelir. Enderun ve bîründaki cündîler Bamyacı veya Lahanacı alayına bağlıydılar. Cündî olmak isteyen bir acemi veya iç oğlanı, bu alaylardan birini seçer, sonra cündîbaşına dileğini iletir, o da aceminin istediği alaydan bir keskin cündîyi ona üstat (öğretmen) olarak verir. Cündîlik eğitimi, çarşamba ve cumartesi günleri Gülhâne kasrı önündeki Kabak meydanı (Cirit meydanı, Gülhâne meydanı)'nda yapılırdı.

Enderunda spor yapmak zorunlu olmayıp isteğe bağlıydı. Ancak devlette yükselmenin ve seçkin olmanın yolu iyi bir sporcu olmaktan geçirdi. Bu nedenle herkes mutlaka bir spor dalıyla ilgilenirdi. Enderunda her koğuştaki cündî bulunurdu. Bîründakilerden hevesli veya yetenekli olanlar da eğitilirdi. Cündîlerin başında cündîbaşı adı verilen kişi bulunurdu. Cündîbaşının görevi alaydaki cündîleri eğitmek, pâdişah cirir veya

cündîlik oyunu seyretmek istediğinde ise oyunu yönetmekti.

Cündîlik öğrenmek isteyen bir acemiye ilk önce ata binme ve at üzerinde oturma eğitimi verilirdi. Acemi, "baba taşı" denilen at biçimi verilmiş bir taşın üzerine oturur, dizgin tutmasını öğrenirdi. İlk eğitim tamamlanınca gerçek ata bindirilerek acemiye çabuk ve çevik inip binme tâlimleri yaptırılır; atı yürütme, yavaş ve hızlı tempoda koşurma öğretilirdi. Daha sonra ise at üstünde ok atma, sıyrığın tepesine bağlanmış kabağı okla vurma, ucu sivri çubuğu kuma saplama tâlimleri yaptırılırdı.

Bütün bu aşamaları başarıyla geçen acemi, cündî ağalarının önünde becerisini kanıtlayarak acemilikten çıkıp önce "kâmil", daha sonra da "keskin" cündî olurdu. Keskin cündî olunca da eğitim bitmezdi. Uçan kuşu vurma, demir tel üzerine sarılmış (70-80 kat) ısılatılmış kar keçesini kılıçla kesmek, at koştururken labutu yere vurarak yüksek ağaçların tepesine çekilmiş ip üzerinden aşirtmak, cirir ve mızrak oynamak ve at üzerinde çeşitli hareketler yapmak gibi fevkalâde zor hareketleri çalışırlardı. II. Mahmud, gelişen savaş teknikleri karşısında yararlı olmayacağını düşündüğü geleneksel atlı birlikleri, cündîler de dâhil, ortadan kaldırmış, yerine Avrupaî süvârî birlikleri kurmuştur. 🐾

Kökbörü

Z

GELENEKSEL bir Türk sporu olan “kökbörü”, geçmişte Türk süvârilerinin zinde kalmak için oynadıkları atlı bir oyundu. Günümüzde Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Moğolistan, Tâcikistan ve Afganistan’da yaygın olmakla birlikte, Türkistan’da “gökbörü”, “kökpari”, “oğlak/ulak”, Afganistan’da “oğlak, buzkaşı”, Kazaklarda “kökbar” gibi isimlerle bilinmektedir. Anadolu’daki adlandırılışı ise “öndül kapmaca” ve “pösteki” şeklindedir.

Kökbörünün esas maksadı otlakta at üstünde koştururken oğlakları yakalamaktır. Oyun için ise başı ve ayakları olmaksızın bir oğlak postunun içi samanla doldurulur, sonra derisi dikilir ve bir gece suyun içinde bekletilir. Böylece ağırlığı 30-40 kg’ı bulan kökbörü elde edilmiş olur. Oyunda 2, 3 veya 4 gruptan oluşan 40-50 atlı yer alır. Bu atlılardan en hızlısı oğlağı kapar, diğerleri ise oğlağı ele geçirmek için tâkibe başlarlar. Oğlağı taşıyan atlıyı kamçılayarak attan düşürmeye, atını yıkarak oğlağı elinden almaya çalışırlar.

Oyun kökbörüyü eyeri ile bacakları arasına sıkıştıran oyuncunun kendisini kovalayan diğer oyunculardan dört nala kaçması üzerine kuruludur. Binici kökbörü kendisindeyken oyun alanında bir turu tamamlayabilirse puan alır veya takımına puan kazandırır. Oyun teke tek veya gruplar hâlinde oynanabilir. Özbek Türklerinin bu oyunu, engebeli, su dolu hendekler bulunan bir arâzide oynadığı bilinmektedir.

Türkmenler genellikle bayramlarda, düğünlerde kökbörü oynarlar. Özellikle sünnet eğlencelerinde düğün sâhibi eğer zenginse, düzenlediği müsâbakayı izlemeleri için her âileye dâvetiye gönderir ve kökbörü en az üç gün oynanır. Oyunun gâliplerine eğlenceyi düzenleyen tarafından para, altın ve çeşitli hediyeler verilir.

Kökbörü askere uğurlama şenliklerinde de oynanır. Zîra kökbörünün iyi bir askerde olması gereken özellikleri kişiye sağladığına inanılır. Oyuncu hem çevik, kuvvetli hem de atı ile iyi iletişim hâlinde olmalıdır. Oyun esnâsında savunma ve saldırı anlarında oyuncuların birlik içinde hareket etmeleri ve bir-

birlerini anlamaları büyük önem taşır. Dolayısıyla bu oyunun toplumda takım rûhunu, birlik ve berâberliği pekiştirdiğine inanılır.

2013 yılında Astana’da yapılan 1. Asya Şampiyonası ile adını dünyâya duyurmaya başlayan kökbörü, Kırgızistan Millî Komisyonu ile Kültür Enformasyon ve Turizm Bakanlığı’nın birlikte yürüttükleri 4 yıllık bir çabanın sonunda 2017 yılında, UNESCO’nun “insanlığın somut olmayan kültürel mîrâsı” listesine alınmıştır. Bugün Kırgızistan’da “Kökpar (gökbörü) Ligi” bulunmaktadır. Ülkemizde de her yıl düzenlenen Etnospor etkinlikleri kapsamında kökbörü turnuvaları yapılmaktadır. 🐾

KAYNAKÇA

1 Kaya, D., “Kırgızlar’ın Millî Oyunu Kökbörü”, *Izzet Günâğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı-Makaleler*, İstanbul, 2005, s. 303-313.

2 Özen, N., “Türk Kültür Tarihinde Spor ve Türklerin Spora Katkıları” Batman Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2013.

3 <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kokboru-ve-asik-oyunlari-unesco-listesinde/5a2e693601a30a230c6a054d>.

4 <http://www.avrasyasporbirligi.com/using/extensions/components/content-component/article-category-list/84-gokboru.html>.

5 <https://ich.unesco.org/en/RL/kok-boru-traditional-horse-game-01294>.